

P. C. R.

1921 - 1981

Umanismul – tradiții și contemporaneitate

de DUMITRU GHIȘE

În zilele noastre, într-o lume paradoxală, în care supraconsumul nu exclude foamea și mizeria, când contradicțiile economice, politice și sociale sînt din ce în ce mai ascuțite, când impactul social al revoluției științifice și tehnice așază condiția umană în termeni noi, iar înarmarea nucleară pune sub semnul întrebării însăși existența umană, este firesc și explicabil ca problemele omului și umanismului să revină în centrul reflecției filozofice. Nu este, așadar, deloc întimplător faptul că tot mai mulți gînditori, individual sau grupați în diferite „școli”, „curențe”, „tendințe”, sînt preocupați cu obstinație de această problematică, putîndu-se vorbi, fără teama de a greși, de ceea ce Paul Ricoeur numea „la querelle de l'humanisme”.

Avînd conștiința limpede a responsabilității ei sociale, a faptului că vocația filozofiei este să amelioreze condiția umană, filozofia românească contemporană acordă o importanță cardinală problematicii umane, caută cu asiduitate răspunsuri la marile probleme cu care se confruntă omul în zilele noastre.

Preocupările umaniste ale filozofiei românești contemporane au rădăcini adînc împlintate în istoria gîndirii filozofice din România.

Ideile umanismului renascentist, pornite din Italia, au cuprins, treptat, aproape toate țările europene, inclusiv din Balcani, primind accente și nuanțe diverse în cadrul condițiilor istorice și sociale de clasă, proprii fiecăreia dintre ele. La noi, în secolul al XVI-lea, în Transilvania, prin N. Olahus, mai apoi în Moldova și Țara Românească, apar importante elemente de gîndire umanistă. În secolul XVII și la începutul secolului următor asistăm la apariția unei adevărate școli umaniste, prin cărturarii vremii : Grigore Ureche, Miron Costin, Constantin Cantacuzino Stolnicul, Nicolae Milescu, Dimitrie Cantemir și iluminiștii Școlii ardeleni (Micu, Șincai, Maior, Budai-Deleanu) etc.

Cantemir, cel care avea să devină domn al Moldovei la începutul secolului al XVIII-lea, savant de talie europeană, a fost și primul filozof român în accepțiunea plină a cuvîntului. Prin Cantemir, filozofia românească, încă de la începuturile ei, se înscrie în orizontul raționalist al gîndirii, orizont ce este propriu și caracterizează, ulterior, tot ceea ce a dat mai valoros filozofia românească.

Umanismul iluminismului românesc, avînd în centrul lui credința în om și în puterile lui de emancipare, se împletește strîns cu mișcarea, mai largă, de eliberare socială și națională. De aceea, individualismul, caracteristic ideologiei renascentiste din numeroase țări europene, primește, de pildă, contururi mult mai estomate

în opera corifeilor Școlii ardelen. Prin scrisul lor plin de un cald patriotism, acești purtători ai ideologiei progresiste antif feudale urmăreau, ca pe un scop suprem, cucerirea egalei îndreptățiri cu celelalte națiuni și înlăturarea stării de înăpoiere a poporului român, prin culturalizarea și luminarea lui. Ei pun accente apăsate pe afirmarea istoriei, originii, continuității și unității poporului român. În felul acesta, umanismul lor s-a înscris în mai mică măsură în aria individualismului, cât mai ales în matricea caldă a colectivității, a națiunii în formare, corespunzând conceptului de **omnie**, izvorită din înțelepciunea multiseclară a poporului.

Aceste tradiții umanist-raționaliste ale filozofiei românești au fost continuate și dezvoltate de gânditorii din secolul XIX și primele decenii ale secolului XX.

Ideea drepturilor fundamentale, a demnității și libertății personalității umane, precum și ale popoarelor, a fost apărată cu deosebită pregnanță de gânditorii progresiști români nemarxiști, dar de orientare realist-raționalistă, din perioada dintre cele două războaie mondiale, în luptă cu iraționalismul, cinismul și antiumanismul ideologiei de dreapta, de tip fascist, ce începuse să bîntuie Europa după anii '30. În opera unor gânditori remarcabili, cum au fost P. P. Negulescu, D. D. Roșca, Mircea Florian, Mihail Ralea, Tudor Vianu, în parte C. Rădulescu-Motru, N. Bagdasar, Al. Claudiu ș.a. — în ciuda varietății de poziții filozofice pe care s-au situat — omul și umanismul au găsit nu numai un loc central, dar și puncte de sprijin în lupta cu iraționalismul și misticismul, cu antiumanismul „trăirist”, legionaroid, manifestat și în România.

Riposta cea mai hotărâtă dată împotriva acestor orientări de dreapta și de extremă dreaptă a fost aceea a gânditorilor marxiști din perioada interbelică (Ilie Cristea, Ath. Joja, Tudor Bugnariu, N. D. Cocea ș.a.). De pe pozițiile încrederii în rațiune, în știință, în capacitatea omului de a cunoaște și transforma lumea, reprezentanții gândirii marxiste din epocă și-au asumat sarcina de a dezvălui întreaga no-civitate, nu numai teoretică ci și practică, socială, a curentelor iraționaliste, mistice, a ideologiei de dreapta în general. Acestora li s-au adăugat numeroși și prestigioși oameni de știință și cultură, care, cu forța talentului lor, au luptat din răspun-teri împotriva ciumei brune sau verzi, numind-o, cum a făcut M. Sadoveanu, „o enormă sălbătici-re și revenire la epoca de piatră !”

Prin ceea ce a avut mai bun și mai înaintat, gândirea interbelică românească s-a opus obscurantismului, misticismului și iraționalismului, pledînd cu căldură pentru raționalism și umanism.

Partidul Comunist Român, încă de la înființarea sa, în anul 1921, prin concepția sa despre lume, prin idealul comunist de viață pe care l-a slujit cu atîta abnegație, prin obiectivele luptei sale de transformare revoluționară a societății, a așezat în centrul preocupărilor sale omul, schimbarea radicală a existenței materiale și spirituale a celor mulți și exploatați. Evident, condițiile istorice-concrete în care și-a desfășurat partidul activitatea și-au lăsat pecetea asupra accentelor, a direcțiilor strategice și a programelor lui tactice de luptă pentru eliberare socială și națională. Adevărata construcție a umanismului revoluționar n-a putut fi însă inaugurată decît după 23 August 1944, după cucerirea puterii politice de către proletariat, odată cu transformarea revoluționară a întregii societăți românești.

Pornind de la tradițiile ei cele mai valoroase, filozofia românească contemporană, prin reprezentanții ei cei mai autorizați, și în primul rînd prin opera teoretică de mare profunzime a președintelui Nicolae Ceaușescu, prin documentele-program ale partidului, a dat conceptului de umanism determinări noi, superioare, formulînd o armonioasă și integrală concepție științifică, materialist-dialectică, aceea a umanismului revoluționar.

Din perspectiva acestei concepții, umanismul a încetat de a mai fi un simplu exercițiu teoretic-speculativ, o problemă „metafizică”, o transrealitate, el devenind ceea ce, în fapt, este : o problemă a realității sociale și individuale. Umanismul este, înainte de toate, o problemă a vieții reale, iar criteriile de validare în cercăta contemporană a umanismelor nu pot fi date cu adevărat decît de **praxis**-ul istoric.

Nu ne propunem cu acest prilej să intrăm în analiza, fie și sumară, a ideilor care se confruntă astăzi în lume, pe terenul umanismului. Am vrea să spunem doar, pornind de la cele afirmate anterior, că — ținînd seama tocmai de caracterul real, istoric și social al umanismului — problemele acestuia nu pot fi soluționate cu adevărat nici prin încercarea de a da o nouă valorificare psihanalizei, așa cum încearcă să o facă în bună măsură promotorii „teoriei critice” (Școala de la Frankfurt), nici prin simpla constatare, de factură existențialistă, că între om și realitatea ce-l înconjoară se instalează un divorț, sau că omul, ca ființă „aruncată-în-lume”, și, ca atare, abandonată determinismului acesteia, devine — ipso facto — o ființă inutilă, ale cărei acțiuni sînt vane și ale cărei „posibilități”, printr-o întreagă dialectică a negativității, se dovedesc a fi însăși imposibilitatea.

Situîndu-se la antipodul concepțiilor individualiste despre om, sau al acelor teorii idealiste care transferau problematica

omului, din spațiul terestru, al vieții reale, într-un spațiu iluzoriu, transcendent, „de dincolo”, în opoziție totodată și cu antropocentrismul de tip raționalist-iluminist, care căuta soluție umanistă doar în interioritatea omului, în spiritualitatea și moralitatea sa, și care transgresu problema umană doar în subiect, în lumea de „dincoace” de social și natural, concepția românească contemporană dă umanismului un conținut nou, al cărui miez teoretic și practic este legat de lupta de transformare revoluționară a întregii societăți și, odată cu aceasta, de transformare a omului însuși.

„Noi făurim un umanism nou, revoluționar -- arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu — care pune pe prim plan omul, afirmarea multilaterală a personalității fiecăruia, neincurajând însă individualismul, ci sporind răspunderea fiecăruia față de colectiv, față de societate. Pornim de la faptul că bunăstarea materială și spirituală a fiecăruia, adevărata libertate, nu se pot realiza și afirma decit în cadrul bunăstării generale, al libertății și independenței întregului popor“.

În aceste rânduri este surprinsă însăși esența politicii umaniste a statului nostru, a președintelui Nicolae Ceaușescu.

În această concepție :

1) Omul reprezintă scopul și valoarea supremă a întregii vieți și activități sociale-politice și culturale.

2) Umanismul pozitiv, ca problemă a vieții sociale și individuale, nu devine realitate decât progresiv, concomitent cu perfecționarea vieții sociale în ansamblu : dat fiind caracterul lui de procesualitate, nu se poate considera că umanismul va deveni, la un moment dat, operă încheiată. Umanismul este, în permanență, operă deschisă și perfectibilă.

3) Construirea societății socialiste multilaterale dezvoltate — etapă istorică importantă a înaintării noastre spre comunism, spre ceea ce Marx numea „dezlegarea enigmei istoriei“ — trebuie să aducă cu sine, prin structurile ei economice, politice și culturale, o nouă etapă în înfăptuirea și desăvârșirea umanismului.

4) În praxis-ul edificării umanismului revoluționar, trebuie acționat deopotrivă, într-o strânsă conexiune dialectică, în două direcții fundamentale : a) pe planul material al vieții sociale ; și b) pe plan spiritual, asupra conștiinței individuale. Strategia construcției omului nou presupune, astfel, o interacțiune dialectică (adâncă și de durată) între factorii obiectivi și cei subiectivi.

Pornind de la aceste principii esențiale — la care s-ar putea adăuga, evident, și altele —, în întreaga operă teoretică a tovarășului Nicolae Ceaușescu, în activitatea practică desfășurată în România, regăsim o grijă permanentă pentru reali-

zarea tuturor acelor împrejurări, obiective și subiective, care fac ca omul să intre pe deplin în posesia esenței sale umane.

Înlăturarea pentru todeauna a proprietății private și a exploatării omului de către om, așezarea proprietății pe temeiuri colective, de stat și obștești — exploatații de odinioară dobîndind o nouă și triplă calitate, aceea de proprietari, producători și beneficiari ai tuturor valorilor materiale și spirituale ale societății — reprezintă tot atâtea premise sociale, obiective și necesare, pentru eliminarea oricăror forme de înstrăinare, pentru dezvoltarea și înflorirea personalității umane. Înăptuirea acestor condiții obiective și necesare nu înseamnă, însă, că ele sînt și suficiente. Înăptuirea umanismului revoluționar nu poate fi — așa cum arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu — un rezultat ce ar apărea spontan, odată cu înlăturarea exploatării și realizarea acelor condiții care fac ca munca să nu-l mai înstrăineze pe om. Înăptuirea umanismului revoluționar, a umanismului autentic, este indisolubil legată de activitatea ideologică și politico-educativă desfășurată în mod conștient, în scopul modelării unui om nou, înzestrat cu o concepție științifică, materialist-dialectică despre lume, cu un larg orizont de cultură generală și profesională, înarmat cu noi principii și valori morale în întreaga sa conduită socială.

În acest fel, în contextul dezvoltării economice și sociale în ansamblu, personalitatea umană își găsește o împlinire esențială prin cultură, știință și învățămînt. Munca, dintr-un factor alienant, de risipire și anulare a personalității umane (așa cum este ea în condițiile exploatării) și de transformare a acesteia într-o simplă marfă, devine, în condițiile eliberării ei, o puternică pirghie în afirmarea și dezvoltarea personalității umane. Prin valorile create, prin propria sa muncă, omul nu numai că nu se mai simte depozitat, nu numai că nu-și mai pierde substanța și energia, ci, dimpotrivă, își dobîndește o nouă identitate, obiectivîndu-se prin ceea ce el creează. În condițiile societății socialiste, dispăre ceea ce H. Marcuse numea „ruptura ontologică” dintre valorile materiale și valorile spirituale. Creația valorilor spirituale a devenit, alături de aceea a valorilor materiale, o modalitate fundamentală de obiectivare a omului, de realizare a acestuia ca „ființă generică”. Fiind creatorul acestor valori, dar în același timp și beneficiarul și proprietarul lor, omul societății socialiste nu numai că nu se mai simte alienat în procesul creării acestora, ci, dimpotrivă, are, cu fiecare realizare, sentimentul satisfacției și plenitudinii demiurgice. În acest „imperiu” nelimitat, al manifestării creativității umane, apar tre-

buințe și motivații noi. Viața socială, ca și cea individuală, dobândește astfel o calitate nouă, se îmbogățește și se autoînnoiește. „**Omul bogat este — așa cum spunea Marx — omul care are nevoie de o totalitate de manifestări de viață umană, omul la care propria sa realizare se manifestă ca necesitate lăuntrică, ca nevoie**” * Prin condițiile create de socialism, omului și dezvoltării personalității acestuia, nevoile lăuntrice, spirituale, ca și cele ale confortului material, cresc, se diversifică, într-o organicitate dialectică cu progresul general al societății. Umanizarea vieții devine ea însăși o „operă deschisă”, la împlinirea căreia fiecare este chemat să-și aducă o contribuție proprie.

Între democrație, libertate și umanism există o legătură indisolubilă. Pornindu-se de la acest adevăr, în întreaga construcție a noii societăți din țara noastră se are în vedere perfecționarea continuă a cadrului social și instituțional, în scopul găsirii acelor forme care să permită în măsură tot mai mare participarea maselor de oameni ai muncii la conducerea vieții politice și obștești, la pregătirea și luarea deciziilor în cele mai importante probleme ale vieții și dezvoltării sociale. A fost și este mereu perfecționată legalitatea socialistă, pentru ca, prin conținut și formă, legea să reprezinte cât mai adecvat îmbinarea intereselor generale, ale dreptului și libertății întregii societăți, cu interesele, drepturile și libertățile individuale. Dezvoltarea continuă și adâncirea democrației socialiste, participarea efectivă a unor mase tot mai largi la viața politică, socială și culturală, deschid personalității umane posibilități nelimitate de manifestare, creează posibilitatea — și aceasta este o trăsătură definitorie pentru umani-

---

* *Karl Marx*, Manuscrise economico-filozofice din 1844, în vol. „*Scrisori din tinerețe*”, p. 583.

smul de tip nou — de inserție a gândirii și acțiunii individuale în desfășurarea procesului istoric la scară națională.

Este evident că între realitate și ideal, între ceea ce este și ceea ce trebuie să fie, există și astăzi, desigur, discrepanțe. Democrația și libertatea umană sînt un proces; ele au de străbătut o cale foarte lungă pentru a se apropia, treptat-treptat, de cerințele izvorite din ideal. Insatisfacțiile pe care uneori le putem avea nu reprezintă însă „sfișierea” existențială (Gespaltenheit) de care vorbea Jaspers, nici o antinomie tragică, un divorț între gândire și existență, de care vorbea Albert Camus, ci doar expresia unor contradicții care se nasc între posibilitățile și necesitățile existente la un moment dat, între obiectivitate și subiectivitate, între intenție și realizare.

Forța teoretică și capacitatea practică a unui partid se verifică tocmai în priceperea cu care acesta știe și reușește să sesizeze la timp și să rezolve toate contradicțiile ce se pot naște, în mod firesc și explicabil, într-o construcție atât de complicată și de vastă cum este edificarea unei noi societăți, a societății socialiste și comuniste.

Forța partidului nostru, la acești 60 de ani de bilanț, ne apare cu atât mai mare cu cît, de-a lungul anilor, învingînd toate dificultățile, obiective și subiective, a știut să conducă, pe un drum mereu ascendent, construcția noii societăți și a unui nou umanism.

Poate fi considerată această construcție încheiată? Nicidecum. Drumurile democrației, ale libertății și umanismului sînt, ca și cele ale adevărului, apropiere asimptotică de infinit. Ceea ce e omenesc poate deveni, mereu, și mai uman. Omul a fost și rămîne o ființă veșnic perfectibilă. Umanismul a fost și rămîne, veșnic, o „operă deschisă”. Iar cititorul acestei opere este partidul.